

М.І. Дзедман

Науково-виробничий центр
ТОВ «ЕРБІС»
ПП «Лабораторія ЕРБІС», м. Київ

МАТЕРІАЛИ ЩОДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ КЛІНІЧНОГО ВИКЛАДАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ В УНІВЕРСИТЕТІ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА (частина 3: професор Ф.Ф. Мерінг)

Резюме

У статті подано матеріали щодо організації в Університеті св. Володимира клінічного викладання внутрішньої медицини та заснування Київської школи терапевтів. Акцентовано увагу на науково-педагогічній та організаційній діяльності Почесного члена та Заслуженого професора Університету св. Володимира Ф.Ф. Мерінга (Georg-Friedrich Mehring).

Ключові слова

Професор-терапевт Ф.Ф. Мерінг, клінічна медицина, Університет св. Володимира, традиції, клінічне викладання.

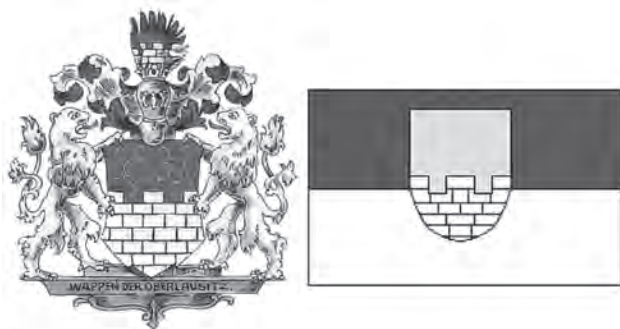
Наступним (третім) очільником кафедр внутрішньої медицини Університету св. Володимира став уродженець Саксонії доктор медицини Georg-Friedrich Mehring (26.02.1822-19.10.1887) [1-10]. Сьогодні вже важко сказати, чому та як провидіння визначило саме Георга-Фрідріха Мерінга, сина лікаря далекого німецького містечка Дона, одним із легендарних представників уславленої терапевтичної школи на берегах Дніпра. Найімовірніше, це було визначено цілою низкою обставин різного рівня важливості. Зрештою, як би там не було, але саме Федір Федорович став причетним до становлення певних традицій клінічного викладання в Університеті св. Володимира та заклав засади активної громадської діяльності представників лікарської спільноти київської громади й успішності приватно-державного партнерства.

**Професор Мерінг
Фрідріх Фрідріхович
(портрет роботи
М.М. Ге 1879 року)**

На думку дослідників В. Козія та Н. Кузіної [8], це Федір Степанович Цицурін під час свого перебування в 1842 році в Лейпцигу та Дрездені [11] своїми розповідями про мальовничу Україну (красномовство Родоначальника Київської школи внутрішньої медицини є загальновідомим) заінтригував обдарованого, здібного студента. Очевидно й те, що і туга Георга-Фрідріха за старшим братом Августом-Фрідріхом зіграла тут свою роль. Адже відомо, що на той час Август-Фрідріх Мерінг, вже попрацювавши в Петербурзі, переїхав до Києва [12, С. 12-13; 13, С. 19]. Старший Мерінг був сімейним лікарем новопризначеного в 1837 році генерал-губернатора Д.Г. Бібікова [14]. За високого його заступництва кар'єра Августа-Фрідріха в Україні була блискучою. Тож у 1841 році А.-Ф. Мерінг прийняв присягу на вірність Російській імперії, а в 1842-му отримав дворянство. Його герб був занесений у гербовник дворян Російської імперії. А в 1843 році він вже мав змогу придбати власний маєток у селі Ковраї Золотоніського повіту тоді Полтавської губернії. Август-Фрідріх, не вагаючись, відмовився від науково-викладацької роботи в Університеті св. Володимира, залишив лікарську практику в Києві та поселився у власному маєтку. Сімейним лікарем Д.Г. Бібікова став популярний тоді в Києві професор Козлов М.І. [13, С. 11]. Також потрібно зазначити, що в 1843 році в землі Саксонія було велике стихійне лихо. Від великої повені постраждала й родина Мерінгів. Звісно, Ав-

© М.І. Дзедман

Герб та прапор Верхньої Лужиці

густ-Фрідріх був радий допомогти молодшому брату успішно влаштувати його долю. Тож наприкінці 1845 року Георг-Фрідріх Мерінг залишає Саксонію і, приїхавши на запрошення полтавського поміщика графа Сперанського, починає завідувати лікарнею на 50 ліжок у селі Буромка в тому ж Золотоніському повіті Полтавської губернії [3, 8].

Водночас відмітимо й таке. Якщо зважити на специфіку регіону [15, 16, С. 164, 194], уродженцями якого є Мерінги, то цілком можливо припустити й те, що Україна була їм зовсім не чужою. Пам'ятаємо: з усіх слов'янських етносів чи не найдраматичнішою була доля полабських слов'ян, які мешкали між річками Лабою, Сале (Заале — притока Ельби) та Одрою (нім. Одер) [17, 18]. За походженням вони були близькі до наших праукраїнських предків. Про це й сьогодні незаперечно свідчать барви та графіка їх етнічної символіки. Пам'ятаємо, що свого часу один з очільників Кирило-Мефодіївського братства, знаний український правозахисник М.І. Гулак [19] підготував магістерську роботу «Юридичний побут поморських слов'ян», яку через арешт, на жаль, не встиг захистити [20, 21]. Пам'ятаємо також і про те, що тільки після довгої та виснажливої і, здавалось, безперспективної боротьби германці аж наприкінці XII — на початку XIII сторіч (так, саме в період татаро-монгольської навали на Київську Русь) все ж завоювали землі полабських слов'ян аж до Одри. Нині ця територія, включаючи Берлін, Гамбург, Лейпциг, Дрезден, — у складі Федеративної Республіки Німеччини. І ось вже майже вісім століть цей слов'янський етнос стоїчно береже свою ідентичність [22]. В європейській Німеччині сьогодні вже діє закон про сприяння розвитку цієї національної меншини. Тож в Інституті лужицьких сту-

дій при Лейпцизькому університеті вивчається історія, мова та культура цього слов'янського етносу, існують школи, товариства та різні заклади, які піклуються про розвиток лужицької мови та культури. У період Реформації переважна більшість лужичан прийняла лютеранство.

Georg-Friedrich Mehring був взірцевим вихованцем Дрезденської медичної академії та Лейпцизького університету [1, С. 404-407]. Останній заснований у 1409 році та є одним із найдавніших вищих учбових закладів Європи. Медичну освіту він здобув у 1845 році. Як фахівець із лікарської справи Георг-Фрідріх вже був сформований на досвідченому пізнанні й досконало володів методологією фізикального та клініко-анатомічного дослідження. Це був період, коли успішне поєднання в німецьких університетах освітнього та науково-дослідного процесу вже почало давати вагомий результат. Г.-Ф. Мерінг був наочним прикладом ефективності «класичної» німецької моделі університету. Навчаючись у Лейпцизькому університеті, він виконав два наукових дослідження: «Про різницю між органічними та неорганічними сполуками» і «Про вплив холодної води на роботу серця». За ці роботи одночасно на фізико-математичному та медичному факультетах у 1843 році він був нагороджений двома золотими медалями. У 1843-1845 рр. обдарований студент вперто продовжував старанно працювати в клініках професорів Clarus'a, Gunther'a та Jorg'a. Тож у 1845 році при здачі «examen rigorosum» (випускного іспиту) ним була подана та успішно захищена дисертація доктора медицини та хірургії «De linguae integumentis» («Про слизову оболонку язика»). У 23 роки Georg-Friedrich Mehring вже отримав диплом доктора медицини та хірургії, а після спеціального випробування — й акушера. Також В.І. Бородулін, В.П. Бревнов [4], посиляючись на матеріали, видані до 50-річчя заснуван-

ня в Києві єврейської лікарні [23], відмічають, що йому був присвоєний і ступінь доктора медицини та хімії.

Приїхавши до України, Георг-Фрідріх Мерінг, згідно з діючими в Російській імперії правилами, змушений був для підтвердження свого диплому фахівця з лікарської справи скласти в Київському університеті св. Володимира повторний медичний іспит на ступінь лікаря 1-го класу. Потім він два роки завідував лікарнею в селі Буромка, згодом почав займатись приватною лікарською практикою. Здобувши в Україні належний практичний лікарський досвід, Г.-Ф. Мерінг у 1849 році їде до Петербурга, щоб підготуватись до повторного захисту щодо підтвердження звання доктора медицини. Згідно з діючими правилами того часу, це можна було зробити не раніше ніж через 5 років після здобуття ступеня лікаря 1-го класу в університеті Російської імперії. У 1-му Петербурзькому військово-сухопутному шпиталі Г.-Ф. Мерінг працює прозектором, вдосконалюється в патологічній анатомії та знайомиться з М.І. Пироговим [1, 2]. Одразу ж після успішного складання в Дерптському університеті іспиту на ступінь доктора медицини та захисту «лейпцизької» дисертації він у 1851 році бере участь у конкурсі на посаду ад'юнкта по кафедрі приватної патології й терапії в Київському університеті. Найімовірнішим є те, що він це зробив за порадою та проекцією М.І. Пирогова. Зрештою, про це беззаперечно свідчать схвальні рекомендаційний лист та рецензія Миколи Івановича на конкурсну роботу [4]. Для участі в конкурсі Георг-Фрідріх Мерінг готує за запропонованою тематикою наукову роботу «Історія аускультатії та перкусії» в трьох томах. Але конкурс виграє доктор медицини Ю.І. Мазон [1, С. 402-403]. Тож Г.-Ф. Мерінг влаштовується сімейним лікарем у Качанівці, в маєтку відомого мецената мистецтв та науки Г.С. Тарновського [24, 25]. Там він знайомиться з багатьма новими друзями — кращими представниками культурної

Тарновський Григорій

На картині О.Я. Волоскова роботи 1851 року «За чайним столом» культурний осередок у палаці Тарновських у Качанівці (за столом: зліва — Г.С. Тарновський, а справа на задньому плані, ймовірно, сидить Ф.Ф. Мерінг)

спільноти України того часу [26]. Дуже швидко він стає своїм у колі заможної української інтелігенції. І все ж таки в 1853 році Георг-Фрідріх Мерінг отримує з Університету св. Володимира довгоочікувану добру звістку. Медичний факультет, беручи до уваги заслуги поданої ним на конкурс наукової роботи, все ж доручає йому читати лекції на посаді ад'юнкта, щоправда, з державного лікарознавства. У цьому ж 1853 році він за Чернігівської губернської присутності приймає присягу на вірність Російській імперії. І Georg-Friedrich Mehring стає Федором Федоровичем Мерінгом та одружується. Його обраницею стала Катерина Михайлівна Іваненко. Вона походила зі шляхетних і заможних давніх козацьких родин Іваненка й Томара [27, 28]. Герб роду Іваненка занесений

Герб роду Іваненка

Герб роду Томара

Палац у Качанівці з боку головного фасаду

у восьму частину «Загального гербовника дворянських родів Всеросійської імперії» (С. 130), а Томара — в VI частину родословних книг Полтавської та Херсонської губерній [29]. У XVIII-XIX сторіччях Томари та Іваненки були великими землевласниками на Полтавщині й Катеринославщині; деякі з них обіймали високі урядові посади. До речі, придбаний старшим братом Федора Федоровича Августом-Фрідріхом Мерінгом маєток знаходився в Ковряях, які були власністю Томарів [30]. Федір Федорович і Катерина Михайлівна стали щасливим подружжям, що дало життя трьом дочкам і трьом синам. Подружжя Мерінгів було гармонічним. Катерина Михайлівна не поступалась у популярності своїй сімейній половинці. Так, похрестити такого довгоочікуваного в родині Скліфосовських маленького Миколку запросили разом із його знаменитим дядьком професором-хірургом М.В. Скліфосовським саме К.М. Мерінг [31]. Близьким стосункам із визначним державним діячем німецького походження графом Сергієм Юлійовичем Вітте (керівник Південно-Західної залізниці в 1880-1889 рр., міністр фінансів і шляхів сполучень у 1892-1903 рр., голова Ради міністрів Російської імперії з жовтня 1903 по квітень 1906 року, один з ініціаторів Маніфесту 17 жовтня 1905 року) родина Мерінгів також завдячувала Катерині Михайлівні. Перша дружина С.Ю. Вітте — Надія Андріївна була її двоюрідною сестрою.

Обійнявши в Університеті св. Володимира посаду ад'юнкта, а з 1854 року вже професора кафедри державного лікарознавства, Ф.Ф. Мерінг виконує й обов'язки її тимчасового завідувача. У 1855 році йому було доручено також завідувати госпітальною терапевтичною клінікою Університету (на базі Київського військового шпиталю). Окрилений Федір Федорович, окрім викладання лікарознавства, здійснює вичитку лекцій з історії медицини та з особистої ініціативи започатковує лекторій із гігієни (1854-1864). Його лекції мали виражений енциклопедичний характер. У викладанні гігієни та практичній лікарській діяльності він гідно продовжує закладену першим київським професором-терапевтом Ф.С. Цицуріним прогресивну традицію становлення медицини

Університет св. Володимира

як науки та специфічної галузі діяльності людини на засадах гуманізму. Щодо цього періоду педагогічно-наукової діяльності професора Ф.Ф. Мерінга ми маємо безпосередні спогади студента О. Романовича-Славатинського [32]. У 1903 році він у «Віснику Європи» згадує: «Судову медицину читав нам Федір Федорович Мерінг — чудовий практикуючий лікар, професор. Людина великого розуму, він сповідував парадигму про те, що вигідніше й корисніше бути добрим і справедливим. Дуже швидко він опанував Київ настільки, що став улюбленцем міста. Кого тільки він не лікував! Незважаючи на свою лейпцизьку російську мову, судову медицину він читав нам настільки цікаво, що ми із задоволенням ходили в анатомічний театр, щоб слухати його лекції». Студенти досконально записували його лекції. Зацікавленість і ретельність була такою, що за конспектами вони потім друкувались (зрозуміло, після здійсненого Федором Федоровичем авторського редагування) у київському часописі «Современная медицина» [33-40].

Під час Кримської війни, навесні 1856 року, професори Ф.Ф. Мерінг і С.П. Алфер'єв вирушають у відрядження в діючу армію для вивчення особливостей епідемії висипного тифу у військах. По закінченні війни київські професори отримали унікальну можливість відвідати англійські та французькі військові шпиталі в Криму й Константинополі. Там вони ознайомились із методами лікування тифу у військах супротивника. Федір Федорович також брав участь у боротьбі з епідемією висипного тифу й у Києві. Отримані дані щодо вивчення цієї проблеми (за результатами досліджень понад 200 розтинів) були ним укладені в «Отчете о тифозной эпидемии во время Крымской войны» спільно з професором С.П. Алфер'євим і згодом опубліковані російською та німецькою мовами [41, 42].

У 1857 році Родоначальник Київської школи внутрішньої медицини професор Ф.С. Цицурін виїжджає в Царство Польське із завданням заснувати Варшавську медико-хірургічну академію. Тоді ж професор С.П. Алфер'єв очолює кафедру факультетської терапевтичної клініки, а завідування кафедрою приватної патології та терапії в повному обсязі з госпітальною клінікою передає Федору Федоровичу Мерінгу. Сповнений відповідальності новопризначений керівник кафедри 15 травня 1858 року подає клопотання керівництву медичного факультету щодо свого відрядження за кордон. Аргументація у Федора Федоровича така: «Беручи на себе викладання приватної терапії та завідування терапевтичною клінікою, я відчуваю необхідність ознайомитись із сучасним напрямком у цій науці у відомих закордонних університетах та устроєм тамтешніх клінік. Уклінно прошу Медичний факультет ви-

клопотати для мене... відрядження за кордон на чотири місяці, в Німеччину, Бельгію, Францію та Англію, терміном від 15 вересня до 15 січня, час, коли там викладаються лекції та працюють клініки» [43, С. 261]. Професор Ф.Ф. Мерінг буде завідувати кафедрою приватної терапії в повному обсязі з госпітальною клінікою до 1865 року. А після відставки професора Алфер'єва С.П. Федір Федорович вже очолить кафедру факультетської терапевтичної клініки. Цією кафедрою він незмінно завідуватиме 23 роки. Цілеспрямована активна діяльність нового керівника з перших його кроків матиме успіх і приверне неабияку увагу медичної спільноти. І ось у щотижневику «Сучасна медицина» за 1865 рік читаємо: «До числа новин у нашому університеті належить посилене зацікавлення студентів та відмінне відвідування завдяки роботі університетської клініки під керівництвом професора Мерінга» [44].

Загалом педагогічно-наукова діяльність заслуженого професора Університету св. Володимира Федора Федоровича Мерінга мала три основних напрямки: історія й методологія медицини, питання суспільної гігієни та питання приватної патології й терапії. Він був однодумцем і гідним спадкоємцем Родоначалника Київської школи внутрішньої медицини професора Ф.С. Цицуріна та вважав, що майбутнє медицини в її опорі на природничо-науковий фундамент. **Професор Ф.Ф. Мерінг, досконало володіючи патологоанатомічною методологією в клінічній практиці, відводив належну роль і фізіологічному обґрунтуванню патогенезу захворювань і заклав у Київській школі внутрішньої медицини традицію фізіологічного спрямування.** Ця його методологічна позиція мала пряме відображення в поданні окремих питань патології й терапії. Вона опиралась на фізико-хімічні основи, закладені засновником світової фізіологічної школи К. Людвігом. Очевидним є й те, що цьому сприяла й можливість безпосереднього спілкування з учнем К. Людвіга професором Томсою В.Б., який саме в 1865-1884 рр. завідував в Університеті св. Володимира кафедрою фізіології. Через десятиліття ці ідеї віднайдуть своє подальше втілення й у фізіологічному напрямку в клініці та наукових працях корифеїв Київської школи терапевтів (зокрема, безпосередньо професора В.П. Образцова). Приємно, що однодумцями та спадкоємцями цього напрямку у внутрішній медицині став і відомий російський вчений С.П. Боткін та представники заснованої ним школи.

На жаль, успішно впроваджена професором Ф.Ф. Мерінгом у педагогічний процес медичного факультету Університету св. Володимира методологія науково-дослідної роботи студентів так і залишається на сьогодні маловідомою широкому загалу. Тож пригадаємо. Федір Федорович був взірцево вдалим прикладом успішного вихован-

ця прогресивного формату класичного університету. Однією із засадничих основ функціонування університету такого формату є гармонічне поєднання учбового та науково-дослідного процесів. Навчаючись у Лейпцизькому університеті, студент Georg-Friedrich Mehring не тільки виконав дві студентські наукові роботи, які були відмічені золотими медалями, а й зумів підготувати до захисту дисертацію доктора медицини. Отож Федір Федорович був переконаним прибічником залучення студентів до науково-дослідної роботи. Утім, у щойно заснованому Університеті св. Володимира належної бази для науково-дослідної клінічної роботи студентів не було. Та це не могло бути завадою для дійового професора Ф.Ф. Мерінга. Не можемо за браком фактажу переконливо стверджувати про конкретне відношення Федора Федоровича до формально затверджених у 1782 році в «Правилах Університету св. Володимира» можливостей для студентів брати участь у науковій роботі. А от розмах безпосередньо ним запровадженої та вміло організованої науково-дослідної роботи студентів просто вражає. Вона мала дві складових, які й на сьогодні є канонічними.

По-перше, під його безпосереднім керівництвом студенти успішно працюють над видавництвом необхідних учбових матеріалів. Для забезпечення навчального курсу сучасним посібником обдарована молодь під керівництвом Ф.Ф. Мерінга здійснює переклад з німецької мови класичного підручника приватної патології та терапії Ф. Німейєра (Руководство к частной патологии и терапии преимущественно с физиологической и патолого-анатомической точки зрения: Пер. с нем. К., 1861-1862. Т. 1-2). У часописі «Современная медицина» студенти видають ретельно записані ними клінічні лекції Федора Федоровича. Звернемо увагу

й наголосимо на тому, що за цього благородний та делікатний професор Мерінг Ф.Ф., здійснюючи ретельне редагування всіх цих публікацій, зберігає належне до виконаного обсягу роботи авторство своїх вихованців. Він назавжди великодушно вписує в скрижалі історії київської медицини прізвища своїх студентів. Приємним є те, що в монографії Л.П. Солейко, Е.В. Солейко, С.А. Царенко з промовистою назвою «Профессор Федор Меринг: возвращение в историю отечественной науки» (2005) [7] автори наводять деякі з них в адаптованому сучасною російською мовою варіанті. Самі назви та зміст публікацій свідчать про те, що, вживаючи сучасну термінологію, це був справжній «майстер-клас» учбово-дослідної роботи студентів-медиків. І він свідчив про висоту ерудиції, клінічного досвіду та енциклопедичних знань Вчителя. І назвичайно важливим є те, що **ця знакова традиція залучення обдарованих студентів до аналітико-методичної та учбово-видавничої діяльності збережена київською медичною науковою корпорацією і в сьогодення** [45].

По-друге, професор Ф.Ф. Мерінг як завідувач кафедри факультетської клініки запроваджує для студентів читання в позанавчальний час епікризів історій хвороби з детальним обговоренням. Студенти одразу їх влучно називали «наші клінічні читання». Вони суттєво підвищували рівень клінічної підготовки й одночасно сприяли доступ-

ності широкого загалу студентської молоді до участі в учбово-дослідній роботі. Але особливо важливим було те, що така форма клінічного навчання давала можливість гармонічного поєднання засад учбової та науково-дослідної роботи студентів. Молоді властиво некон'юнктурно відповідали взаємністю на ставлення до себе. Тож вдячні київські студенти-медики не забарилась із гідною підтримкою починань Федора Федоровича. 26 жовтня 1881 року зібранням студентів-медиків четвертого курсу було схвалено розроблене ініціативною групою та виголошено третьокурсником Олександром Киселем положення про «Клінічне товариство студентів-медиків» [46, 47, С. 114-117]. До ініціативної

групи входили й Феофіл Яновський, Михайло Черняхівський та Петро Нікольський. І це був прорив — в Університеті св. Володимира було створене перше на теренах Російської імперії (та й одне з перших у Європі) товариство студентів-медиків, яке програмно визначило клінічну наукову діяльність своїм основним завданням. Цілком очевидним було й те, що саме ці читання в позанавчальний час епікризів історій хвороби з їхнім детальним обговоренням дали поштовх до заснування в Університеті св. Володимира клінічної спільноти студентів-медиків (надалі — студентського наукового товариства). Тож цілком справедливо можна вважати, що **професор Федір Федорович Мерінг є засновником традиції молодіжного наукового клінічного руху в Університеті св. Володимира**. Участь у молодіжному клінічному товаристві реально давала можливість амбітним студентам набувати навичок науково-дослідної роботи.

Факти — вперта річ і промовисто засвідчують про дійсний стан речей. А стосовно цього зауважимо лише одне — статут «Клінічного товариства студентів-медиків» офіційно не буде затверджено аж до 1910 року. Відповідно джерелом його фінансування були тільки добровільні пожертвування професорів та студентів. Утім, зупинити започаткований Федором Федоровичем Мерінгом молодіжний науковий рух київських студентів-медиків вже було неможливо. Жага до здобуття знань й інтеграції в науковий світ молоді була непоборною. Уже в перший рік було проведено тридцять три засідання (з періодичністю один раз на два тижні). На них було прочитано чотирнадцять історій хвороб, отже, обговорення кожної історії здійснювалось щонайменше протягом двох засідань. Прогресивні викладачі Університету були поруч зі своїми вихованцями та послідовниками. За їх фінансової допомоги та власними силами студенти засновують бібліотеку товариства, починають набувати лабораторне обладнання, організовують науково-практичні форуми тощо. Але тут особливо важливим є «власними силами студентів» — це ж і були паростки справжнього студентського самоуправління в реальному вимірі. Це стосувалось у тому числі й жертвового створення студентами

матеріальної бази молодіжного наукового руху. Так, перший очільник «Клінічного товариства студентів-медиків» О. Кисіль надав свій власний мікроскоп для загального користування. Загалом товариство виписуватиме понад 20 наукових періодичних видань російською, англійською, німецькою та французькою мовами. Учасники молодіжного наукового руху були наполегливими не тільки в набутті навичок науково-дослідної роботи, але й досвіду практичної клінічної, організаційної, волонтерської та громадської діяльності. У 1890 році «Клінічне товариство студентів-медиків» Університету св. Володимира отримало й підтримку ректора, який надав йому право мати власний бланк і штампель. Це сприяло налагодженню вже й власної видавничої діяльності в молодіжному науковому русі. Професор Ф.Ф. Мерінг до кінця своїх днів у всьому завжди підтримував молодіжний науковий рух і майстерно вносив в його реалії належне спрямування. У приміщенні очолюваної ним факультетської терапевтичної клініки своїм розпорядженням він надав товариству студентів-медиків під сходами невеличку кімнатку для налагодження лабораторних досліджень. **Заснування професором Ф.Ф. Мерінгом в Університеті св. Володимира традиції молодіжного наукового клінічного руху є однією з його найважливіших звитяг. Вона багато в чому визначила в майбутньому успішність Київської медичної школи загалом і внутрішньої медицини зокрема.**

Непересічна організаційна робота професора Ф.Ф. Мерінга цілком була спрямована на задоволення запитів його педагогічно-наукової діяльності. Вона вирізнялась конкретністю та наполегливістю. Так, сповідуючи тезу першого київського професора-терапевта Цицуріна Федора Степановича про те, що «клініка є застосуванням всіх знань, які входять до складу медичної освіти» [48, С. 167], Федір Федорович вносить доречні пропозиції. У жовтні 1863 року він запропонував заснувати на медичному факультеті кафедру медичної хімії та фізики [12, С. 29-30]. І вона була створена в 1865 році. А 4 жовтня того ж

Акушерсько-гінекологічна клініка Університету

1863 року Рада Університету задовільнила клопотання медичного факультету щодо пропозиції професора Мерінга Ф.Ф. про заснування лекційного курсу зі шкірних захворювань із відкриттям такого ж клінічного відділення в Київському військовому шпиталі [12, С. 30]. Погодились також із його пропозицією довірити очолити це відділення й доручити вчитку фахових лекцій вихованцю Київської школи внутрішньої медицини, одному з найближчих учнів її засновника професора Ф.С. Цицуріна, ад'юнкту Л.К. Горецькому. За підтримки М.І. Пирогова Федір Федорович разом із професором Х.Я. фон Гюббенетом не тільки ініціював, а й домогся введення в штат клініки посади асистента із затвердженням асистентури при кафедрах.

1884 рік ознаменувався визначною подією в науковому та культурному житті Києва. Університет св. Володимира святкував своє 50-річчя. Визнанням його вкладу в розвиток світової науки була присутність на святкуванні багатьох учених із багатьох університетів Європи та Російської імперії [12, С. 91-95]. Заслужений професор Університету св. Володимира Ф.Ф. Мерінг до ювілею підготував власний повний «Курс клінічних лекцій» [1, С. 404-407]. Справжнім подарунком для медичного факультету стало завершення за рік будівництва університетської клініки. Отже, медичний факультет Університету отримав можливість розмістити університетські клініки в окремому приміщенні двоповерхового будинку по Бібіковському бульварі (сьогодні — бульвар Т. Шевченка, 17). Усі турботи спочатку щодо раціонального планування, а згодом щодо облаштування терапевтичної клініки в новій будівлі лягли на плечі професора Ф.Ф. Мерінга. До своїх обов'язків Федір Федорович ставився завжди відповідально. У короткому та водночас змістовному звіті він лаконічно, але вичерпно підсумовує 40-річний період діяльності терапевтичної університетської клініки в приміщенні Головного корпусу Університету св. Володимира [49, С. 164-166].

За принципових обставин харизматичний Федір Федорович Мерінг був здатним до рішучих дій.

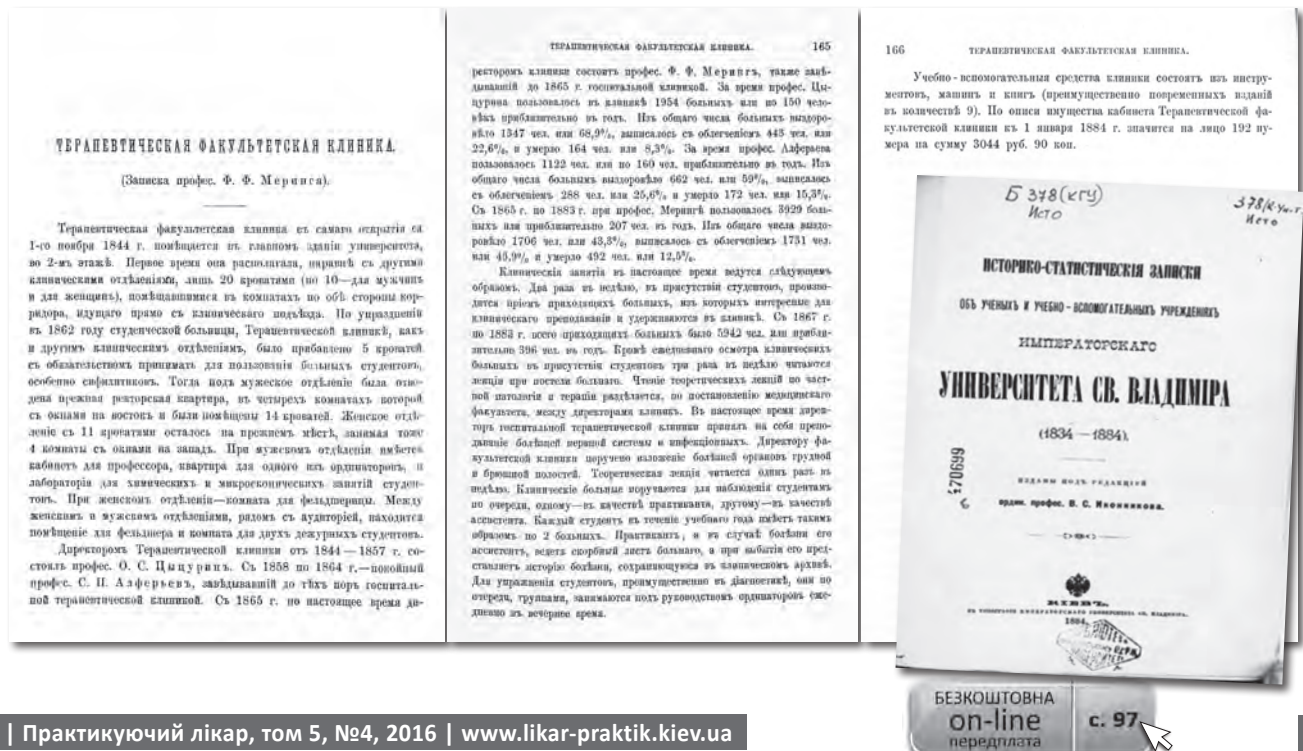
Терапевтична та хірургічна клініка Університету

**Панорама забудов колишніх
факультетських клінік Уні-
верситету св. Володимира
на бульварі Т. Шевченка, 17
в сьогодення**

Так, 3 травня 1862 року керівництвом медичного факультету був розглянутий його рапорт про відставку з посади завідувача університетської госпітальної терапевтичної клініки через відсутність можливості впливати на недоліки в її роботі [12, С. 25-26]. Розглянувши рапорт, медичний факультет звернувся до ординарного професора Ф.Ф. Мерінга із запевненнями, що зробить все від нього залежне для усунення вказаних недоліків, і проханням продовжити завідування. Із цим рішенням Федір

Федорович категорично не погоджується, і його рапорт 11 травня був поданий на Раді Університету св. Володимира. Цікаво, що цей конфлікт професора Ф.С. Мерінга з рідним факультетом зовсім не завадив йому в цьому ж році отримати орден св. Станіслава II ступеня. Федір Федорович Мерінг на той час вже мав високий авторитет. Про це свідчить хоча б таке. У 1859 році міністр народної освіти Євграф Петрович Ковалевський у рапорті імператору щодо інспекції Університету св. Володимира, да-

ючи високу загальну оцінку діяльності медичного факультету, зокрема, відмітив, що на ньому працює багато гідних професорів, а двоє з них — В.П. Караваєв і Ф.Ф. Мерінг склали б честь будь-якому з кращих європейських університетів [13, С. 14].

Федору Федоровичу в медичній професорській кар'єрі довелося робити вибір між науковим експериментаторством і практичною лікарською справою. Знайти золоту середину не вийшло, й він беззапечно віддає перевагу лікувальній справі. У ній він досягає загального визнання. Його виняткова клінічна віртуозність і досвід не тільки викликали в колег бажання до вдосконалення, але й знайшли своє продовження в досягненнях клінічної медицини світового рівня. Професор В.П. Образцов у своєму знаменитому (спільному з М.Д. Стражеском) докладі «До симптоматології та діагностики тромбозу вінцевих артерій серця» на I Всеросійському з'їзді терапевтів (1909) посилається на історію хвороби травня 1883 року з уперше прижиттєво встановленим у Києві діагнозом цього важкого недугу власне професором Ф.Ф. Мерінгом [50, С. 93-103]. Безперечним є й те, що **прижиттєва діагностика тромбозу вінцевих артерій серця стала найвищим науковим досягненням видатного лікаря Ф. Мерінга. Вона, зрештою, започаткувала нову епоху в клінічній кардіології.**

Авторитет професора Ф.Ф. Мерінга як діагноста та фахівця з лікувальної справи був беззаперечним. Він, обіймаючи посаду професора університету й директора університетської клініки, був лікарем-консультантом Кирилівських богоугодних закладів, Інституту благородних панянок, Першої гімназії, Кадетського корпусу, правління Київської організації Червоного Хреста та єврейської лікарні [4, 8]. Граф С.Ю. Вітте писав: «...Мерінг став медичним світилом. Його постійно запрошували на всі колегіуми. І клініка його в Київському університеті вважалась найкращою. Взагалі, як професор і як медик, Мерінг користувався великою популярністю. Він створив собі величезний капітал» [51, С. 174-175]. Слава київського професора-терапевта як лікаря досягла обох столиць імперії. У записці В.Д. Шервинського [52] зустрічаємо щодо цього таке цитування визначного москов-

ського терапевта, професора медицини Григорія Антоновича Захар'їна: «А ви знаєте, що це найбагатший лікар в Росії! Він приймає величезну кількість осіб». На той час Ф.Ф. Мерінга почали вважати першим доктором у Києві, серед його пацієнтів були практично всі представники вищого світу, сім'ї губернаторів, соратники по університету. Однак він лікував і бідних громадян, саме вони й принесли професору гучну загальну славу. Як справжній лікар, професор Ф.Ф. Мерінг вирушав на допомогу хворому і за тридев'ять земель, із неможливих плати за лікування не брав. Його підпис під рецептурною сигнатурою був добре знаним не лише в Києві.

**Підпис професора Ф.Ф. Мерінга
[ГАК, ф. 163, оп. 41, д. 239 (15 June 1872)]**

Разом з успішними медичною та педагогічно-науковою кар'єрою зростає і його ранг цивільного службовця: після затвердження у дворянстві в 1860 році Мерінг Федір Федорович удостоюється звання надвірного радника, в 1861-му — колезького радника, в 1864-му — статського радника. Із 1871 р. він став гласним Київської думи, а з 1881 р. — тайним радником [8; 53, С. 331-333]. Федір Федорович був для киян авторитетним громадянином їх спільноти. Він часто обирався в громадські ради та комітети (наприклад, комісії Київської думи по справах міського театру [54, С. 301]), Ради Колегії Павла Галагана [54, С. 64]). Тож **маємо всі підстави стверджувати, що професор Ф.Ф. Мерінг успішно заклав традиції активної та візрцево відповідальної громадської діяльності представників київської медичної спільноти.**

Міністр фінансів Російської імперії граф Вітте у своїх мемуарах зазначає, що Федір Мерінг, окрім успішного росту в медичній і цивільній кар'єрі, «постійно купував і продавав різні маєтки та й узагалі нерухомості» [51, С. 311]. Іпотечна діяльність Федора Федоровича була винятково прибутковою і при цьому повною пригод і загадок. Тому Григорій Антонович все ж даремно вважав, що його київський колега набув великих статків лікарською практикою. У зв'язку з цим зазначимо, що в іпотеці Ф.Ф. Мерінг зумів досягнути успіху не лише в задоволенні власних потреб та амбіцій. Із позиції історичної ретроспективи бачимо беззаперечний факт — власне садиба Мерінга заклала сприятливий формат для здійснення успішної забудови центральної частини середмістя Києва. Виходячи з надважливої актуальності в сьогоденні української медицини приватно-державного партнерства, давайте коротко розглянемо й іпотечну діяльність Федора Федоровича.

Кінцеві розміри садиби Мерінга в центральній частині сьогоденного середмістя Києва є вражаючими. За даними, що подають киевознавці, придбані ним земельні наділи розкинулись на 10-13 квадратних кілометрів — починались від Хрещатика і в межах теперішніх вулиць Лютеранської — Інститутської — Грушевського продовжувались ген' за Кловський узвіз [55, 27]. Як це стало можливим? «Створив він собі майно не стільки платою за лікування та консилиуми, скільки іншим шляхом, а саме: він всю єврейську бідноту лікував задарма й ніколи не брав з них грошей, а якщо були тяжко хворі, то їхав лікувати в їхні бідні єврейські комірники. Цим Мерінг здобув собі великої популярності серед нижчого класу євреїв, і вдячні євреї постійно вказували йому різні вигідні справи, придбання різних будинків, маєтків, які можна було перепродати на вигідніших умовах», — писав граф Вітте про фінансову фортуна київського професора [51, С. 311]. Очевидним є й те, що багато пацієнтів із вдячності допомагали лікарю Ф.Ф. Мерінгу, але потрібно розуміти: сприяння професійних факторів-посередників (*факторство — сприяння в здійсненні комерційних угод, за що зазвичай отримували так звані комісійні кошти, — авт.*) було дійсно суттєвим. Заздрісники навіть поширювали чутки про те, що для примноження власності Федір Федорович тримає факторів у готелях і заїжджих будинках. Неоднозначно до іпотечної діяльності ставились і деякі колеги по університету. Відомими є критичні зауваження щодо такої діяльності професорів Мерінга Ф.Ф. і В.П. Караваєва їхнього колеги, професора кримінального права Університету св. Володимира Олександра Федоровича Кістяківського [27].

Насправді скуповувати ділянки в центрі Києва, в аристократичному районі Липки, Федір Мерінг почав одразу після приїзду в місто. Цілком очевидним є те, що без порад та допомоги старшого брата тут аж ніяк не обійшлось. Також, найімовірніше, початковим капіталом для перших комерційних операцій Федора Федоровича стали фінанси, отримані як придане його дружини Катерини Михайлівни. Перші придбання були в колег за фахом. Уже в 1855 році він придбав невелику садибу в аптекаря А. Ейсмана [56]. Символічним є й те, що першим власником садиби, в якій Федір Федорович обладнав чудовий міський парк, був Остап (Євстафій) Петрович Рудиковський. Цей легендарний учасник війни 1812 року був лікарем і працював у Київському військовому госпіталі. О.П. Рудиковський був обдарованим українським поетом, який змагався за літературну популярність із самим І. Котляревським [57]. Проте Євстафій Петрович був змушений продати свою садибу — в ній спочатку розташовувався перший у Києві розважальний парк Бенцова. Утім, на межі 50-60-х років XIX сторіччя в Києві значно збільшилась кількість розважальних установ, і цей заклад не витримав із ними конкуренції. Фе-

дір Федорович, придбавши колишній розважальний парк, розширює й далі розбудовує його [58]. У садибі з'явилися алеї з оранжереями. Біля ставка на замовлення власника було споруджено затишну роздягальню. І хоча це була приватна власність, усі кияни могли вільно користуватись благами цього «резервуару свіжого повітря». Взимку ставок посеред садиби перетворювався на каток. Спокушений фінансовими операціями Ф.Ф. Мерінг правильно оцінив ситуацію. Він чудово розумів, що хоча в колишніх власників ця велика територія спочатку була непоганим комерційним проектом, але все ж вони зазнали збитків. Тож він недохідний комерційний проект геніально перетворив у благодійний та іміджевий успіх... і продовжував заробляти гроші іпотечними угодами. За кипучої комерційної діяльності на ниві містобудови виникали, звичайно, і ситуації, пов'язані з тимчасовими незручностями. Так, у 1882 році шанований громадянин Києва, власник садиби біля Лютеранської вулиці Ф.Ф. Мерінг був рішенням мирового судді зобов'язаний сплатити штраф у 80 карбованців за попадання нечистот із будинку, що знаходився у його власності [12, С. 83].

Федір Федорович чудово розумів унікальність тодішньої містобудівної ситуації в Києві [59]. Враховуючи те, що на сусідньому Хрещатику щільність забудови була вже дуже високою, він правильно передбачив, що сама ціна землі з часом зростатиме як на дріжджах. Пристрасний «землезбирач», Федір Мерінг зумів скупити з лівого боку вище Хрещатика

**Панорама садиби доктора Ф.Ф. Мерінга на світлинах Франца де Мезера [61, С. 25]
(вигляд приблизно з того місця, де зараз стоїть Будинок із химерами)**

майже всі земельні ділянки та будинки, що прилягали до його маєтку [60]. У 1860 році Федір Федорович за 4500 рублів сріблом придбав у таємного радника графа Януша Іллінського дерев'яний будинок і 508 кв. сажнів землі (1 кв. сажень — 4,5 кв. м — *авт.*). У 1869 році йому вдалось придбати садибу, яка колись належала знаменитому канцлеру катерининських часів князю О.А. Безбородьку. Чи не найбільшу частину «маленького князівства» професора Ф.Ф. Мерінга становила садиба, придбана в скандально відомого петербурзького обер-поліцмейстера Ф.Ф. Трепова, в якого стріляла Віра Засулич. Цей відданий імперії служак в 1861 році, лікуючись у Києві після контузії в Царстві Польському, отримав від імператора Олександра II щедрий подарунок — садибу жандармського полку між вулицями Інститутською, Хрещатиком та Шовковичною. Саме так імператор особисто відзначив особливі заслуги поліцмейстера в придушенні польських повстань і зросійщенні Південно-Західного краю. У 1873 році Ф.Ф. Трепов продав Ф.Ф. Мерінгу 22 тис. кв. сажнів садиби за 121 тис. руб.

Для Федора Федоровича скуповування земельних наділів, київська садиба, маєтки в губерніях були лише засобом перспективних капіталовкладень. Відомо й те, що в нього за адресою Хрещатик № 19 був власний прибутковий будинок (*багатоквартирний житловий будинок, збудований для здачі квартир у найми, — авт.*) [54, С. 400]. Придбані садиби Федір Федорович розбивав на окремі ділянки й забудовував. І тут він був не лише винахідливим і везучим, але й здатним до розумних компромісів. Забудови переважно він здійснює по вулицях Банковій і Хрещатику. За цього Ф.Ф. Мерінг часто, не вагаючись, брав на себе певні витрати щодо впорядкування освоєних спільно з містом територій. Так, уклавши з міською Думою договір на спільне проведення робіт із благоустрою Банкової вулиці, він бере зобов'язання за виділені йому 4301 рублів облаштувати в потрібних місцях дамби й насипи [27]. А після закінчення цих робіт ще й добровільно взяв на себе витрати щодо обладнання тротуару тумбами. Уже потім, у 1874-1875 рр., на Банковій № 9-11 за проектом відомого київського архітектора німецького походження Олександра Яковича Шіле він зводить дві однакові, симетрично розташовані двоповерхові кам'яні будівлі з ефектними кутовими вежами зі шпилями [59]. Із 1875 року підприємливий Федір Федорович здав всю садибу на Банковій за контрактом внайм на 12 років Окружному штабу Київського військового округу зі щорічною платою в 27 100 рублів [27]. Цей вигідний для родини Мерінгів контракт буде діяти аж до XX сторіччя, поки вся ця територія остаточно не перейде у власність військового відомства. Цікаво є й те, що до 1917 року тут знаходилось і військово-санітарне товариство. У 1936 році споруди на Банковій № 9-11 були частково розібрані. При цьому старі стіни в 1936-1939 рр. послужили основою для зве-

дення нової величної архітектурної будівлі. Нині там розташовується Секретаріат президента України. Відтак можемо констатувати, що Федір Федорович своїх майнових статків надбав завдяки операціям із нерухомістю. Є всі підстави стверджувати й те, що професор **Ф.Ф. Мерінг заклав у містобудуванні Києва традицію плідного приватно-державного партнерства. На сьогодні в силу важливості належного формату приватно-державного партнерства в галузі медицини така традиція є дуже актуальною.** Водночас він до кінця свого життя віртуозно, постійно й безперервно займався лікарською практикою та педагогічно-науковою діяльністю. Можна тільки пошкодувати, що в тогочасних умовах не могло бути й мови про створення приватного лікувального закладу під егідою університету.

Тож, коли Федір Федорович Мерінг 19 жовтня 1887 року пішов із життя, кияни проводжали його в останню путь як свого уславленого та улюбленого лікаря. 21 жовтня 1887 року відбулось відспівування Федора Федоровича в кірсі на Лютеранській і похорони на цвинтарі «Аскольдова могила» [12, С. 100]. Хрещатик і прилеглі вулиці були заповнені народом. Провести старого лікаря прийшло щонайменше сто тисяч киян [62], і це при тому, що всього тоді в Києві налічувалося 165 тис. мешканців. Кілька днів поспіль уся київська преса розповідала

Київська Кірха св. Катерини на вул. Лютеранській

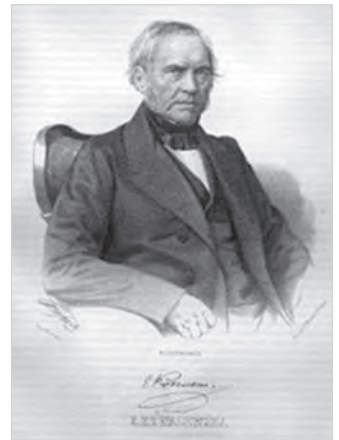
про смерть Почесного члена, Заслуженого професора, тайного радника Ф.Ф. Мерінга не лише в некрологах, а й у своєрідних репортажах із похорон [63, 64]. Зокрема, відомий київський журналіст Ярон писав: «Смерть його була горем не тільки його сім'ї, а й усього київського населення. Відспівування було видатним: Києву вперше випало побачити відспівування за участю православних священиків, лютеранського пастора та рабина; це було кращим і наочним доказом безмежної любові до Федора Федоровича всього київського населення» [27]. На його могилі був встановлений «... масивний пам'ятник з білого мармуру. Уся могила була у квітах та зелені. Пам'ятник, оточений залізним парканом, закріплений на шести колонах, на кожній з яких укріплені чавунні вази з квітами» [65]. **І так було в Києві засновано унікальну традицію значущої гуманістичної ваги — міжконфесійної злагоди та гідного вшанування визначних співгромадян-лікарів.** Але в 1935 році було вирішено на місці цвинтаря «Аскольдова могила» заснувати міський парк, і, на жаль, могила професора-терапевта Ф.Ф. Мерінга не збереглась.

Споглядаючи життєвий і творчий шлях почесного члена та заслуженого професора Університету св. Володимира Федора Федоровича Мерінга, мимоволі задумуєшся. Сумно, дуже сумно, що його творча та кипуча науково-педагогічна й практична клінічна діяльність сьогодні належним чином не поціновані. Якимось так склалось, що нам крізь сторіччя нав'язаний безглуздий ярликовий штамп щодо цієї видатної постаті в XIX — «самый богатый врач России!» [52] і в XXI — «самый богатый заведующий кафедрой» [5]. І в кращому випадку загалом переважає така оцінка: «Отримана високого ґатунку теоретична освіта на батьківщині, високопрофесійна віртуозність фахівця із лікувальної справи із трепетною харизмою до дії, ініціативність, комунікативність, здатність до рішучих дій, неординарні організаційні здібності... доктор медицини та хірургії (1845, 1851), блискучий лектор, заслужений професор Університету св. Володимира (1857), завідувач кафедри приватної патології та терапії в повному обсязі з госпітальною клінікою (1857-1865), завідувач кафедри факультетської терапевтичної клініки (1865-1886) і... відсутність власної наукової школи?! А здавалося б, Федір Федорович був приреченим створити в Києві провідну наукову терапевтичну школу. Але, на превеликий жаль, цього не сталося. Він обмежився лише читанням прекрасних клінічних лекцій, які із задоволенням слухали лікарі та студенти. До того ж Ф.Ф. Мерінг навіть не залишив після себе учнів, які б змогли очолити кафедру терапії!?» А в приватних розмовах доводиться чути, що саме успішна іпотечна діяльність Федора Федоровича стала причиною такого стану речей. Але ж викладена вище конкретика його творчого

та життєвого шляху беззастережно свідчить про протилежне! Тож давайте визначимось.

За відсутності упередженого підходу важко заперечити, що все зроблене київським професором-терапевтом Ф.Ф. Мерінгом зроблено по максимуму талановито й результативно. Інша справа, що сама талановита людина в реалізації її творчого потенціалу перебуває в прямій залежності від специфіки обставин епохи своєї діяльності. Тож, якщо зважити на історичну конкретику київського періоду Федора Федоровича, умови діяльності й завдання, які ставились у той період перед київськими професорами-терапевтами й очолюваними ними клінічними кафедрами, то зрозуміємо, що зроблено це ще й звиятно, і прогресивно.

У другій половині XIX сторіччя все було спрямовано на підготовку практичних фахівців із лікувальної справи для мілітаристичних потреб Російській імперії, яка постійно перебувала в стані війни. Щодо умов діяльності київських професорів-клініцистів, то про це промовисто говорить у вищезгаданому рапорті-звіті 1859 року

**Євграф Петрович
Ковалевський**

міністр народної освіти Є.П. Ковалевський [13]. До речі, цей знаний уродженець Слобожанщини був не тільки чиновником високого рангу, що мав виражену державницьку позицію, але й визначним вченим [66]. У своєму рапорті імператору про інспекцію Університету св. Володимира Євграф Петрович відверто зазначив, що університетська клініка «має великі незручності, розміщуючись в будинку університету з іншими його установами й при тому в тісних кімнатах, непридатних для необхідного освіження повітрям». І далі міністр підкреслює: університет «немає в розпорядженні своєму особливої лікарні, де б студенти могли практикуватися біля ліжка хворих під керівництвом професорів». Показовим у цьому є й наведений вище звіт професора Ф.Ф. Мерінга про діяльність факультетської терапевтичної клініки за весь період її функціонування до переходу в окремо збудований корпус [67]. Незважаючи на те, що така ситуація вимагала негайного покращення стану клінічних баз кафедр, цей процес був розпочатий лише наприкінці 80-х років XIX сторіччя. У 1875 році була відкрита Олександрівська лікарня, й вона згодом стала клінічною базою медичного факультету. І тільки в 1885 році (приурочено до 50-річчя відкриття університету), нарешті, було збудовано

Олександрівська лікарня

перші окремі корпуси для університетських клінік. За таких умов про створення науково-дослідних лабораторій у клініці не могло бути й мови. Тож не заснували наукової школи, між іншим, і попередник Федора Федоровича — професор С.П. Алфер'єв та його наступники — професори Ю.І. Мацон і В.В. Чирков. На крилах невичерпного ентузіазму, на піку нових віянь у медичній науці це вдалось тільки родоначальнику Київської школи внутрішньої медицини професору Федору Степановичу Цицуріну. А, між іншим, ужинок професора Ф.Ф. Мерінга в клінічній науковій спадкоємності серед київських професорів-інтерністів є особливо щедрим. Його харизма та неординарність дозволили досягнути тут не формального, а високого фактичного результату.

Можливо, якщо мати на увазі всі загальноприйняті сучасні вимоги до наукової клінічної школи [68], то в київського професора-терапевта Федора Федоровича Мерінга такої й немає. Зрештою, належним дослідженням цього питання ніхто не займався. Взагалі, за кількістю своїх вихованців (у тому числі й тих, що мають зі своїм Вчителем друковані праці) Федір Федорович не може не викликати захоплення [33-35, 38-40]. А Михайло Петрович Бойчак, автор фундаментальної праці «История Киевского военного госпиталя. Киевский госпиталь — учебная и научная база медицинского факультета Университета св. Владимира и Киевского медицинского института» (К.: Пресса Украины, 2005), вважає учнями Федора Федоровича знаних київських інтерністів, докторів медицини Людвіга-Карла Адольфовича Маровського та Хойновського Броніслава Адамовича. Перший завідував кафедрою факультетської терапевтичної клініки Харківського університету в 1866-1868 роках, а другий був екстраординарним професором-терапевтом

Варшавського університету в 1865-1870-х роках [43, С. 264]. Правда, щодо Людвіга-Карла Адольфовича, то він захистив докторську дисертацію ще в 1858 році. Та й починаючи з 1855 року в останні роки керування університетською терапевтичною клінікою професора Ф.С. Цицуріна він був його незмінним асистентом (1855-1858 [53-184, 1; С. 398-401]). А от із тим, що в клінічному вишкілі Л.-К.А. Маровський є й послідовником професора Ф.Ф. Мерінга, з Михайлом Петровичем не погодитись важко. Вихованцями Федора Федоровича є й знані військові лікарі В.І. Дунаєв, Тієрі, О. Страшкевич тощо [43, С. 264-265]. Так само беззаперечним є той факт, що таким же послідовником Федора Федоровича в клініці внутрішніх захворювань є й корифей світової внутрішньої медицини, київський професор медицини Василь Парменович Образцов. Василь Парменович сам про це щиросердно сказав на I Всеросійському з'їзді терапевтів у 1909 році у своїй знаменитій історичній доповіді «До симптоматології та діагностики тромбозу вінцевих артерій серця». Ним чітко описано [50, С. 98] те, як після його доповіді на консиліумі в 1883 році історії хвороби «складного» пацієнта (а тоді Образцов В.П. був іще 33-річним ординатором Київського військового шпиталю) професор Мерінг Ф.Ф. прижиттєво встановив пацієнту діагноз тромбозу вінцевих судин. Цей випадок і став першим клінічним спостереженням майбутнього відкриття.

**Василь Парменович
Образцов**

Тут потрібно сказати, що, на жаль, доля Василя Парменовича склалась таким чином, що пройти належний клінічний вишкіл у клініці внутрішніх захворювань до Києва в нього просто не було змоги [69]. Традиційно вважається, що В.П. Образцов є спадкоємцем, а то й учнем знаменитого клініциста С.П. Боткіна [50, С. 4-16; 69]. І він дійсно студентом мав можливість слухати лекції професора С.П. Боткіна, але тоді все ж мріяв бути хірургом. Закінчивши Петербурзьку медико-хірургічну академію, Василь Парменович здобув спеціалізацію лікаря-хірурга й повернувся на рідну Вологодщину. Потім він як військовий хірург брав участь у російсько-турецькій війні 1877-1878 рр. на Балканах. Йому вдалось фахово допомогти важко пораненому на Шипкинському перевалі генералу М.І. Драгомирову. Тож цей визначний військовий і державний діяч (генерал-ад'ютант, генерал від інфантерії, професор тактики та військової історії Академії Генерального штабу,

командувач військами Київського округу і, насамкінець, київський, подільський і волинський генерал-губернатор, а також талановитий військовий письменник,) став його «добрим ангелом-хоронителем» по життю [70]. Михайло Драгомиров народився в козацькому містечку Конотопі, але його шляхетний рід походить із містечка Єзупіль [71] під Станіславом (сьогодні — Івано-Франківськ). Він, як і його прадід Антон Драгомирецький з Єзуполя, щиро прагнув жити в Україні. Тож вдячний командуючий військами Київського округу М.І. Драгомиров, знаючи про проблеми лікаря Образцова В.П. із жандармською управою та його скрутне матеріальне становище, посприяв його працевлаштуванню в Київському військовому шпиталі, а згодом і в Університеті св. Володимира.

Цілком очевидним є й те, що Василя Парменовича Образцова за всіма загальноприйнятими сучасними критеріями до наукових клінічних шкіл [68] взагалі важко назвати чиїмось учнем. Він геній клінічної думки, який не лише вмів належно

**Михайло Іванович
Драгомиров**

успадковувати досвід старшого покоління, але й був здатним віртуозно вдосконалювати та розробляти методологію дослідного клінічного пізнання. Зовсім не випадково в Національному музеї медицини України є популярною експозиція огляду пацієнтки професором В.П. Образцовим у своєму кабінеті, де з портрета на стіні Федір Федорович Мерінг пильно спостерігає за таїною цього дійства. І ця експозиція цілком відповідає дійсності. Справа в тому, що медичним факультетом для увіковічення пам'яті третього очільника факультетської терапевтичної клініки була прийнята ухвала розмістити його портрет у новозбудованому приміщенні університетської терапевтичної клініки [12, С. 100]. Утім, на це потрібно було обов'язково отримати спеціальний дозвіл міністра народної освіти Російської імперії. На клопотання університету міністр І.Д. Делятінов дав «милостивишее дозволение» повісити в аудиторії клініки факультетської терапії портрет Федора Федоровича Мерінга. Портрет замовили художнику М.К. Бодаревському [72].

Науковий спадок Почесного члена та Заслуженого професора Університету св. Володимира Федора Федоровича Мерінга є поважним і, на жаль, належним чином до кінця невизначеним. А серед його наукових праць відзначені золотими медалями наукові роботи «Про різницю між органічними та неорганічними сполуками» та «Про вплив холодної води на роботу серця» (Leipzig, 1843); «De linguae integumentis» (Dissert, Leipzig, 1845); конкурсна робота «Об историческом развитии аускультации и перкуссии» (рукопис у 3 томах), К., 1851; Извлечение из отчета о тифозной горячке в Южной армии проф. Алферьева и Меринга // Воен.-мед. журн. — 1856. — Ч. 67, № 2; Отчет проф. Алферьева и Меринга, командированных в 1856 г. в Южную армию, в Крым и Константинополь // Воен.-мед. журн. — 1857. — Ч. 69, № 2; 1859. — Ч. 75, № 1, 2; Общественный взгляд на развитие медицины. Лекции по истории медицины проф. Меринга, записанные студентами Португаловым, Очкиным и Миллером // Соврем. медицина. — 1860. — № 5. — С. 65; № 8. — С. 113; О болезнях сердца и больших сосудов. Записано студентом Лещинским // Современная медицина. — 1860. — Прибавление к № 11. — С. 185-186; Прибавление к № 14. — С. 245-248; Прибавление к № 16. — С. 281-284; Расширение вен. Записано студентом П. Добычиным // Современная медицина. — 1860. — Прибавление к № 19. — С. 342-344; Мысли о реформе медицинского быта в России // Современная медицина. — 1860. — № 20. — С. 345-349; Из лекций общественной гигиены проф. Ф.Ф. Меринга, записанных студентом И. Пантюховым // Современная медицина. — 1860. — № 46. — С. 809-812; Из лекций общественной гигиены проф. Ф.Ф. Меринга, записанных студентом И. Пантюховым // Современная медицина. — 1860. — № 47. —

Фрагмент експозиції в Національному музеї медицини України, що унаочнює таїну огляду пацієнтки професором В.П. Образцовим. На задньому плані бачимо портрет Федора Федоровича Мерінга

С. 827-827; О лечении плевротических выпотений. Составлено студентом П. Добычиным из лекций профессора Меринга, читанных в Киеве, при кровати больных в Госпитальной Клинике // Современная медицина. — 1860. — № 52. — С. 561-567; № 55. — С. 577-582; Введение к русскому изданию и перевод. Ф. Нимейер «Руководство к частной патологии и терапии преимущественно с физиологической и патологоанатомической точки зрения: Пер. с нем. — К., 1861-1862. — Т. 1-2; Меринг Ф.Ф. Вступительная лекция в военно-госпитальной клинике // Современная медицина / Под ред. проф. Вальтера. — К., 1863. — № 21. — С. 411; Введение к русскому переводу сочинения Купце. — 1882. — С. 407; Терапевтическая факультетская клиника (записка проф. Ф.Ф. Меринга). В кн. Иконников В.С. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Университета Св. Владимира (1834-1884). — К., 1884. — С. 164-166; Курс клинических лекций. — 1884.

Такими ж визначними та знаковими є результати іпотечної діяльності Федора Федоровича. Вдалі операції з нерухомістю знаменитого київського лікаря-терапевта залишили по собі особливо добрий спомин [73]. Сьогодні кияни пишаються тим, що в історії містобудівництва їхнього чудового мегаполіса були садиба Мерінга та «малий Париж» [74]. І це стало можливим завдяки належній реалізації успіху комерційної діяльності професора Ф.Ф. Мерінга його старшими синами¹. Михайло Фрідріхович очолив Київське акціонерне домобудівне товариство та став директором приватного банку, а Сергій Фрідріхович був успішним підприємцем, цукрозаводчиком, міністром торгівлі й промисловості Української держави в 1918 році. Історія ж заснування кварталів «малого Парижа» в Києві така.

Професор Ф.Ф. Мерінг був найбагатшим лікарем в імперії і мав мільйонні статки. Його комерційний хист і здобутки були неймовірними: з професорською платнею в університеті в 3500 рублів на рік він у заповіті відписав своїм дружині та дітям шість маєтків у Київській, три маєтки в Полтавській, лісову дачу та два маєтки в Подільській губерніях, а також кілька будинків і «пустопорожніх» місць у величезній садибі в центрі Києва [7]. «Маленьке князівство» професора медицини в центрі Києва після його смерті перейшло в спадок у довічне користування його дружині Катерині Михайлівні Мерінг. У заповіті все ж була умова, що після її смерті майно переходить у власність синам «для розділу між ними порівну по прибутковості та цінності». Однак вже в 1889 році нотаріальним актом вдова заявила про припинення своїх прав [27]. У 1891 році в перше господарське від-

¹ Молодший син Володимир не виправдовував надій батька. Дочки вдало вийшли заміж за сусідів по садибі: старша, Софія, стала графинєю Кановицевою, молодша — Тепленевою.

ділення Київської міської управи надійшло прохання спадкоємців професора про проведення нових вулиць через їхню садибу, що знаходиться між Хрещатиком, Інститутською та Банковою. Місту Мерінги запропонували до забудови 5750 кв. сажнів, всього ж їх садиба на той час вже займала територію у 28 810 кв. сажнів. Однак місто відмовило Мерінгам. Зокрема, депутат Думи Рустичський відмову аргументував так: «У разі здійснення проекту місту доведеться прийняти на себе нові витрати з мощення, ремонту та освітлення проєктованих вулиць, зайвого числа городових. Хрещатик має резервуар прекрасного повітря, а при забудові садиби Мерінга в гігієнічному відношенні стан Хрещатика погіршиться».

У Мерінгів не було іншого виходу, як продавати маєток. Але вони вибрали інший шлях. У жовтні 1895 року у зверненні до генерал-губернатора з департаменту торгівлі й мануфактур Міністерства фінансів був поданий проєкт статуту Київського акціонерного домобудівного товариства. Згідно з проєктом, учасникам Товариства надавалось першочергове право купувати й орендувати будинки та земельні ділянки, перебудовувати куплені будинки тощо. І вже в листопаді це Товариство зі статутним капіталом в один мільйон вісімсот тисяч рублів «відкрило свої операції». Очолив Товариство старший син Федора Федоровича Мерінга — Михайло (по роздільним актам 1894 року садиба перейшла в його власність) [27].

Миколаївська вулиця, початок XX століття

Спочатку за 800 тисяч рублів було продано десять десятин (десятина — 2400 кв. сажнів) садиби між Хрещатиком, вулицями Лютеранською, Банковою та Інститутською. Загальна ж сума оцінки всієї садиби становила два мільйони рублів. На території колишньої садиби Мерінга за планом, затвердженим 1896 року та скоригованим у 1898-му, були прокладені нові вулиці: Миколаївська (нині — Городецького), Нова (Станіславського), Ольгинська, Мерінгівська (сучасна Заньковецької), а також влаштована Миколаївська площа (нині — пл. І. Франка). Акціонери розбили садибу на окремі ділянки, які потім продавали під будівництво дохідних будинків. Найбільш неприбутковими (але ж не для Товариства) виявилися вулиці Ольгинська та Мерінгівська. Як стверджує киевознавець Анатолій Макаров, господарі будинків на цих вулицях зазнали значних збитків. Всупереч усім очікуванням, вони виявилися безлюдними, торгівля тут чомусь не йшла, винаймачі квартир скаржилися на їх дорожнечу. Деякі домовласники так і не зуміли окупити витрачені гроші і змушені були переуступити свої будинки спритнішим ділкам.

Засноване Мерінгами домобудівне акціонерне товариство отримане (за умови передачі землі у власність міста) право здійснювати забудову на Миколаївській вулиці залишає за собою. Серед зведених нею будівель — дохідні дома, будинок Південно-Російського промислового банку, театр Соловцова на Миколаївській площі (нині — Театр ім. І. Франка). Серед них особливо популярним був цирк Крутікова (в 1941 році він був зруйнований, і тільки в 1964 році на його місці звели кінотеатр «Україна») [75]. Загалом на вулиці Миколаївській було зведено багато визначних будівель. До неї проклали спуск від Інститутської вулиці. Тут діяло Товариство велосипедистів. І сьогодні вражає своєю витонченістю прибутковий будинок київського мільйонера, будівельного підрядчика Лева Борисовича Гінзбурга [76]. Але найрозкішнішою спорудою був готель «Континенталь» (сьогодні — будівля Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського) на розі Хрещатика та Миколаївської [77]. Ось ці нові престижні квартали в народі з часом й стали називати «маленьким Парижем».

Більшість будівель збереглося й до сьогодні. І кияни мають насолоду милуватися ними та згадувати професора-терапевта Федора Федоровича Мерінга. Змінилися лише назви вулиць. Вулицю Мерінгівську в 1937 році перейменовують (зовсім не зрозуміло чому) саме на честь класика перської літератури X-XI століття Абул-касіма Фірдоусі [78]. Сучасну назву на честь народної артистки України Марії Костянтинівни Заньковецької вона отримала вже в 1944 році. Але і сьогодні ці квартали залишаються надзвичайно популярними і з ними пов'язано багато цікавих історій та

Світлина вулиці Миколаївської в Києві на початку 1900-х та цирк Крутікова на ній

Будинок Гінзбурга (буд. № 9)

Світлина з архіву. «Континенталь», літо 1940 рік

легенд. А одна з них безпосередньо пов'язана з великим нещастям у родині Мерінгів. Мова йде про зведений вище від театру Соловцова в 1901-1903 рр. Лешеком Дезидерієм Владиславом Городецьким прибутковий будинок із помешканням для своєї родини. Через тематику незвичних скульптурних прикрас він отримав назву Будинку з химерами. Свого часу те, що одна з дочок популярного київського професора-терапевта під час відпочинку потонула в Середземному морі, дуже вразило киян. Через багато років кияни трансформували цю подію, пов'язавши її з екстравагантним архітектором Городецьким. Насправді Олена Городецька (в одруженні Яценко) пережила свого батька на багато десятиліть [79].

І в наші дні не може не викликати насолоди й розбудований середнім сином професора Ф.Ф. Мерінга Сергієм Федоровичем унікальний архітектурний ансамбль розкішного палацу в стародавньому містечку Старі Прилуки [80]. Перші спомини про це стародавнє українське містечко, що було у володінні галицьких князів, в Іпатіївському літописі датовані ще першою половиною XII сторіччя. Сьогодні Старі Прилуки адміністративно знаходяться в Липовецькому районі Вінницької області. Колись цей розбудований Мерінгами палац порівнювали з Маріїнським палацом у Києві. Правда в сьогодення він як історична пам'ятка, на жаль, занедбаний, і там знаходиться школа-інтернат.

Єдине знайдене старе зображення палацу Мерінгів у стародавньому містечку Старі Прилуки датується 1906 роком

Сьогоднішня панорама родинного палацу Мерінгів у селі Старі Прилуки (сьогодні це Липовецький район Вінницької області)

Сергій Фрідріхович був не лише успішним підприємцем, цукрозаводчиком, а й визначним державним діячем періоду відновлення нашої державності. Гетьман Павло Скоропадський дуже схвально оцінював діяльність С.Ф. Мерінга на по-

Перетворення у вересні 1918 року за Гетьманату Українського народного університету в Києві на Київський державний український університет. На цій світлині в першому ряду зліва, цілком ймовірно, міністр торгівлі гетьманського уряду С.Ф. Мерінг*

* На виставці «Документи з фондів ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного про події Української революції 1917-1920 рр.» ця світлина підписана «Делегати від Волинської губернії на Всеукраїнському з'їзді селян-хліборобів з колишнім царським генералом П. Скоропадським, обраним на з'їзді гетьманом України. Київ, 26-30 квітня, 1918 р. ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного, од. об. 2-71504». Але зауважимо, що є дані (<http://intvua.com/news/shchodennik/1442839184-22-veresnya-shchodennik-ukrayinskoyi-klio-foto-.html>) на користь висловленого нами припущення.

**Гетьман
Павло Скоропадський**

**Перший президент Академії
Вернадський Володимир Іванович**

саді міністра свого уряду [81-83]. Пам'ятаємо й те, що уряд Гетьманської України на початку XX сторіччя був дуже успішний у своїй державотворчій та економічній діяльності. Йому в цьому не завадили ані перехідний період, ані навіть війна. Тож не дивно, що саме за Гетьманської України й була (14 листопада 1918 року) заснована Українська академія наук.

Зрозуміло, що родина Мерінгів зовсім не «вписувалась» у кон'юнктуру безглуздя насильної побудови спільноти рівних можливостей. Тож її подальша доля була трагічною².

² Сім'я Михайла Федоровича та Сергія Федоровича, щоб врятуватись від червоного терору, були вимушені емігрувати. Ті члени родини, які з якихось причин не виїхали, усі були репресовані. Їхня доля потребує ретельного дослідження. Два внуки знаменитого київського професора-терапевта (Михайло та Сергій) та правнук Михайло були репресовані. Фахову традицію Мерінгів продовжив старший онук Михайло. Він був доктором медицини, але загинув від висипного тифу в 1920 році [7]. А в 1934 році в Ленінграді був репресований і його син Михайло [84]. Сьогодні нам навіть важко збагнути, які такі злочинні помисли могли об'єднувати цього знаного уродженця Києва, правнука київського професора-терапевта Ф.Ф. Мерінга та й, між іншим, прем'єр-міністра Російської імперії графа С.Ю. Вітте, зрештою, молодого обдарованого інженера з очільником Західноєвропейського екзархату РПЦ митрополитом Євлогієм (Георгієвським). Він мешкав у Ленінграді і з 1933 року перебував у статусі кандидата в члени ВКП(б). Але був репресований за так звану справу «євлогіївців». Загалом по цій справі було арештовано 157 осіб, а 14 дали підписку про невиїзд. Суть справи полягала в деталях суто церковних відносин. Митрополит Євлогій як архієпископ Західноєвропейського екзархату не сприйняв «Послання до пастирів і пастви» від 29 липня 1927 року заступника Патріаршого Місцєблєстителя митрополита Сергія (Страгородського), що більше відоме як сумнівна «Декларація 1927». Він, звичайно, розумів, що це єдина можливість вберегти легальний статус РПЦ у Країні Рад. Але він сприйняв її як угодовську акцію, що порушує засади християнства. Тож розірвав відносини із заступником Патріаршого Місцєблєстителя митрополитом Сергієм і перейшов із паствою під юрисдикцію Константинопольського Патріархату. Чекисти використали це для чергової хвилі червоного терору. Мерінг Михайло по цій цілком надуманій справі отримав 25.02.1934 року 3 роки ув'язнення. Даних про його подальшу долю нам знайти не вдалось. Старший син Сергія Фрідріховича — Сергій Сергійович (між іншим, один із кращих випускників Лондонського коледжу) категорично відмовився покидати Батьківщину. І доля цьо-

Усе наведене вище про життєвий шлях почесного члена та заслуженого професора Університету св. Володимира Федора Федоровича Мерінга дозволяє нам переконано стверджувати, що він своєю невтомно лікарською, педагогічно-науковою та організаційною діяльністю зробив особливо визначний внесок у становлення Київської школи внутрішньої медицини. Його винятково важливим здобутком є взірцево результативно здійснена плідна інтеграція досягнень європейської та вітчизняної медичної науки. Відданість Федора Федоровича засадам гуманізму, його активна й прогресивна громадська робота, успішні іпотечні угоди (вони й заклали сприятливий формат для здійснення успішної забудови центральної частини середмістя Києва) не можуть не викликати поваги та захоплення. Саме йому вдалось успішно впровадити в непростих реаліях медичного факультету Університету св. Володимира філософію конструктивної ідеології молодіжного наукового руху й безпосередньо залучити студентів до науково-дослідного пізнання. Тож констатуємо очевидне: нині потреба належного увіковічення визначної постаті київського професора-терапевта Федора Федоровича Мерінга є не лише очевидною та беззаперечною, але й вкрай необхідною.

го обдарованого внука знаменитого київського професора-терапевта складається типова трагічно для тогочасного покоління втрачених можливостей у Країні Рад [85]. Правда, він певний час навіть успішно завідував кафедрою англійської мови у Київському лінгвістичному інституті, викладав англійську та іспанську мови в провідних київських вищих навчальних закладах. Але після чергового (третього й останнього) арешту, 20 листопада 1937 року Сергій Сергійович Мерінг був засуджений за першою категорією (протокол № 363). Вирок був виконаний 23 листопада 1937 року. Посмертно реабілітований. У довідці з архівно-слідчої справи № 265145/742217 за звинуваченням Мерінга Сергія Сергійовича за ст. 54-II КК УРСР від 7 серпня 1956 року вказується, що справа призупиняється за відсутності складу злочину: «Постановление НКВД и Прокурора СССР от 20 ноября 1937 года в отношении Меринга Сергея Сергеевича отменить, а дело прекратить за отсутствием состава преступления».

Список використаної літератури

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834-1884) [Текст] / Сост. под ред. В.С. Иконников. — К.: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. — 860 с.
2. Макаренко И.М. Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киевского медицинского института (1841-1991) [Текст] / И.М. Макаренко, И.М. Полякова. — К.: Здоров'я, 1991. — 160 с.
3. Пелешук А.Ф. Мерінг — талановитий київський терапевт [Текст] / А. Пелешук, Л. Жуковський // Агапіт. — 1999. — № 11. — С. 18-21.
4. Бородулин В.И. Профессор Ф.Ф. Меринг и клиника внутренних болезней в России во II половине XIX века: К истории факультетской терапевтической клиники Университета Святого Владимира [Текст] / В.И. Бородулин, В.П. Бревнов // Пробл. соц. гиг., здравоохр. и истории медицины. — 2000. — С. 55-58.
5. Передерий В.Г. Настоящие врачи: Из истории кафедры факультетской терапии № 1 Национального медицинского университета [Текст] / В.Г. Передерий, В.П. Шипулин. — К.: Нац. мед. ун-т им. А.А. Богомольца, 2001. — 165 с.
6. Козут Ю. Федір Федорович Мерінг: митець у лікуванні, лікар у мистецтві [Текст] / Ю. Козут // Мистецтво лікування. — 2012. — № 2/3. — С. 98-100.
7. Солейко Л.П. Профессор Федор Меринг: возвращение в историю отечественной науки: монография [Текст] / Л.П. Солейко, Е.В. Солейко, С.А. Царенко. — Вінниця: Нова книга, 2005. — 173 с.
8. Козій В. Федір Мерінг — заслужений професор Київського університету Святого Володимира [Текст] / В. Козій, Н. Кузіна // Етнічна історія народів Європи. — 2011. — Вип. № 35. — С. 103-107.
9. Винниченко І. Німці в історії Київського університету (XIX — половина XX ст.) [Текст] / І. Винниченко, Р. Винниченко. — К.: Геопринт, 2009. — 420 с.
10. Матер Э. Немецкие авторы России. Энциклопедия, том 5 (L-M-N). — Актуализировано 01.09.2016. — С. 453-455 [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.edarmer.de/download/ENZYKLOPAEDIE-Band-5-L-M-N.pdf>
11. Цициурін Ф.С. Донесеніє доктора медицини Цициурина, Г. Министру Народнаго Просвѣщенія, изъ Берлина, о занятіяхъ его съ 27 Августа 1841 по 1 Апрель 1842 года [Текст] / Ф.С. Цициурін // Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — 1842. — Ч. XXXV, розд. IV. — С. 1-12.
12. Аронов Г.Ю. Легенди і бувальщина київської медицини (люди, факти, події, документи) [Текст]. — Г.Ю. Аронов, А.П. Пелешук. — К.: Століття, 2001. — 304 с.
13. 160 років Національному медичному університету ім. О.О. Богомольця [Текст] / За ред. Є.Г. Гончарука. — К.: Століття, 2001. — 367 с.
14. Афанасьевъ Ев. История общества. В кн.: Двадцатипятилетіе Общества Киевскихъ врачей (Съ 1840 г. по 1865 годъ) [Текст] / Ев. Афанасьевъ. — Киевъ: Въ Университетской типографіи, 1865. — 49 с.
15. Москаленко В.Ф. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (1841-2006) [Текст] / В.Ф. Москаленко, І.М. Полякова. — К.: Книга плюс, 2006. — 304 с.
16. Дэвис Н. История Европы [Текст] / Н. Дэвис. — М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. — 943 с.
17. Гильфердинг А.Ф. История балтійскихъ славянъ (Томъ четвертый) [Текст] / А.Ф. Гильфердинг. — СПб., 1874. — 479 с.
18. Рудь Микола. Полабські слов'яни і німці наприкінці Х століття [Текст] / М. Рудь // Етнічна історія народів Європи. — 2003. — Вип. № 15. — С. 67-71.
19. Іванчук Р.І. Четвертий вимір: Роман [Текст] / Р.І. Іванчук. — К.: Рад. письменник, 1984. — 207 с.
20. Антонюк О. Про наукову спадщину М.І. Гулака [Електронний ресурс] / О. Антонюк. — Publishing House Education and Science s.r.o., Прага / Режим доступа: http://www.rusnauka.com/22_NIOBG_2007/Istoria/25107.doc.htm
21. Гулак М. Юридичний побут поморських слов'ян [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://mybiblioteka.su/tom2/3-86541.html>
22. Васильева Л. Енциклопедія культури лужицьких сербів / За ред. Ф. Шена, Д. Шольце та за співпраці С. Хозе, М. Міртішин, А. Похонч. — Баутцен: Домовіна, 2014. — 579 с. [Текст] / Л. Васильева. Проблеми слов'янознавства. — 2014. — Вип. 63. — С. 231-233 [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://prima.franko.lviv.ua/slavistyka/n63/20.pdf>
23. Историческая записка в память 50-летия существования Киевской еврейской больницы. 1862-1912. — К., 1912. — С. 20.
24. Модзалевський В. Тарновський [Текст] / В. Модзалевський // Хроніка-2000. — 1995. — № 1. — С. 179.
25. Товстоляк Н.М. М.В. Тарновський та його родина [Текст] / Н.М. Товстоляк // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — 2015. — Вип. 43. — С. 147-151.
26. Сайт «Прадідівська слава. Українські пам'ятки». Особи, пов'язані з Качанівкою [Електронний ресурс] / Режим доступа: http://www.pslava.info/KachanivkaS-sche_KachanivkaReserv_Osoby,257982.html
27. Гамоля Н. Хозяин Банковой [Текст] / Н. Гамоля, Е. Мокроусова // Украинский деловой еженедельник «Контракты». — 2005. — № 17. — С. 24 [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2005/17/44-khozyain-bankovoj.html>
28. Іваненко М.І. Повне дерево [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://uk.rodovid.org/wk/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96:Tree/849714>
29. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. — Полтава, 1898. — С. 684.
30. Россія. Полное географическое описание нашего отечества. Томъ VII. Малороссія / Подъ общимъ руководствомъ П.П. Семенова и акад. В.И. Ламанскаго. — СПб.: Издательство В.И. Давриена. — 518 с.
31. Історичні цікавинки [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://zolotoustivska-zerkva-pivni.com/page-5/page-8/історичні%20цікавинки.html>
32. Романович-Славатинський О. Из спогадів про Київський університет та його викладачів у 1843-1854 роках [Текст] / О. Романович-Славатинський. У кн.: З іменем Святого Володимира. У 2 кн. — Кн. 1. — К., 1994. — С. 169.
33. Общественный взгляд на развитие медицины. Лекции по истории медицины проф. Меринга, записанные студентами Португаловым, Очкиным и Миллером // Современ. медицина. — 1860. — № 5. — С. 65; № 8. — С. 113.
34. Мерінг Ф.Ф. Лекція: «О болезнях сердца и больших сосудов». Записано студентом Лещинским // Современная медицина. — 1860. — Прибавление к № 11. — С. 185-186; Прибавление к № 14. — С. 245-248; Прибавление к № 16. — С. 281-284.
35. Мерінг Ф.Ф. Лекція: «Расширение вен». Записано студентом П. Добычиным // Современная медицина. — 1860. — Прибавление к № 19. — С. 342-344.
36. Меринг Ф.Ф. Вступительная лекция в военно-госпитальной клинике / Под ред. проф. Вальтера // Современная медицина. — 1863. — № 21. — С. 411.
37. Мерінг Ф.Ф. Мысли о реформе медицинского быта в России [Текст] / Ф.Ф. Мерінг // Современная медицина. — 1860. — № 20. — С. 345-349.
38. Из лекций общественной гигиены проф. Ф.Ф. Меринга, записанных студентом И. Понтиховым // Современная медицина. — 1860. — № 46. — С. 809-812.
39. Из лекций общественной гигиены проф. Ф.Ф. Меринга, записанных студентом И. Понтиховым // Современная медицина. — 1860. — № 47. — С. 827-827.
40. О лечении плевротических выпотений. Составлено студентом П. Добычиным из лекций профессора Меринга, читанных в Киеве, при кроватных больных в Госпитальной Клинике // Современная медицина. — 1860. — № 52. — С. 561-567; № 55. — С. 577-582.
41. Извлечение из отчета о тифозной горячке в Южной армии проф. Алферьева и Меринга // Воен.-мед. журн. — 1856. — Ч. 67, № 2.
42. Отчет проф. Алферьева и Меринга, командированных в 1856 г. в Южную армию, в Крым и Константинополь // Воен.-мед. журн. — 1857. — Ч. 69, № 2; 1859. — Ч. 75, № 1, 2.
43. Бойчак М.П. История Киевского военного госпиталя. Киевский госпиталь — учебная и научная база медицинского факультета Университета св. Владимира и Киевского медицинского института [Текст] / М.П. Бойчак. — К.: Пресса Украины, 2005. — 752 с.
44. Современная медицина. — 1865. — № 5. — С. 79.
45. Дранник Г.Н. Введение в клиническую иммунологию (Илье Ильичу Мечникову — посвящается): пособие для студентов, интернов, иммунологов-аллергологов / Г.Н. Дранник, А.Г. Дранник. — К.: Юстон, 2015. — 200 с.
46. История Клинического общества студентов-медиков Императорского Университета Святого Владимира с 1881-1913 г. Устав Клинического общества. — К., 1913. — 32 с.

47. 150 лет Киевскому медицинскому институту [Текст] / Под. ред. акад. АМН СССР Е.И. Гончарука. — К.: Здоров'я, 1991. — 264 с.
48. Дземан М.І. Цицурін Федір Степанович: погляд крізь сторіччя (дискурс про спадкоємність традицій клінічної медицини до 200-річного ювілею родоначальника Київської школи терапевтів) [Текст] / М.І. Дземан. — К.: Медкнига, 2015. — 228 с.
49. Иконников В.С. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета Св. Владимира. 1834-1884 / Ред. В.С. Иконников. — К.: Типография имп. Университета Св. Владимира, 1884. — 416 с.
50. Образцов В.П. Избранные труды. — К.: Государственное медицинское издательство УССР, 1950. — 306 с.
51. Витте С.Ю. Воспоминания. В 3 т. — Т. 1. — М., 1960. — 556 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/vospominaniya-tom-1-read-202879-1.html>
52. Шервинский В.Д. Университетские воспоминания [Текст] / В.Д. Шервинский // Исторический вестник ММА имени И.М. Сеченова. — М., 1993. — Т. 2. — С. 106.
53. Винниченко І. Німці в історії Київського університету (XIX — половина XX ст.) [Текст] / І. Винниченко, Р. Винниченко. — К.: Геопринт, 2009. — 420 с.
54. Ковалинский В.В. Меценаты Киева [Текст] / В.В. Ковалинский. — 2-е изд., испр. и доп. — К.: Кий, 1998. — 523 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://elib.nplu.org/view.html?id=2559>
55. Попельницька О. Історична топографія Київських Липок за картографічними та писемними джерелами XVIII — початку XX ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/53942/23-Popelnyska.pdf?sequence=1>
56. Фрідріх Мерінг — лікар і будівничий [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.interesniy.kiev.ua/fridrih-mering-likar-i-budivnichiy/>
57. Рудиковський Євстафій Петрович [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://wek.kiev.ua/uk/Рудиковський_Євстафій_Петрович
58. Липки [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://lipki.com.ua/about>
59. Шіле Олександр-Петро-Адріан Якович (1830-1897) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=page&pid=852>
60. Киевские Липки (часть 1) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://agritura.livejournal.com/44182.html>
61. Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. праць з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології [Текст] / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України; редкол.: В.Д. Сидоренко, А.О. Пучков, Л.А. Дрофань та ін. — К.: Фенікс, 2015. — Вип. 11. — 400 с.
62. Пелешук А.П. Профессор Ф. Ф. Меринг — старейший киевский терапевт [Текст] / А.П. Пелешук, Л.И. Жуковский // Клиническая медицина. — 1989. — № 7. — С. 153-154.
63. Киевлянин, 20 октября 1887. — № 226. — С. 2.
64. Киевлянин, 22 октября 1887. — С. 2
65. Проценко Л.А. Історія Київського некрополя [Текст] / Л.А. Проценко. — К., 1995. — С. 173.
66. Євграф Ковалевський [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/a2c2ab4a2a513309/>
67. Терапевтическая факультетская клиника (Записка проф. Ф. Ф. Меринга). В кн. Иконников В.С. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Университета Св. Владимира (1834-1884). — К., 1884. — С. 164-166.
68. Бородулин В.И. Научные терапевтические школы: о некоторых спорных положениях традиционного учения [Текст] / В.И. Бородулин // Клин. мед. — 2011. — № 6. — С. 66-77.
69. Сименюра С. С уважением к традициям. В ногу со временем [Текст] / С. Сименюра, Н. Кубрак, А. Шомахова, В. Кулаков и др. / Под общей редакцией проф. А.Л. Верткина. — М.: ООО «КСТ Интерфорум», 2014. — 56 с.
70. Матвієнко А.А. Михайло Драгомиров [Текст] / А.А. Матвієнко. — Київ — Конотоп: Віпол, 2005. — 416 с.
71. Михайло Драгомиров [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://uahistory.com/topics/famous_people/6356
72. Солейко Е.В. Два портрета в одном интерьере [Текст] / Е.В. Солейко, Л.П. Солейко // Медицина і мистецтво. — 2010. — № 8 (74). — С. 102-105.
73. Добрые инвестиции Фридриха Меринга [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kansas.ua/articles_different/page_view/Dobrye-investitsii-Fridriha-Meringa-30-03-2009/
74. Друг О. Особняки Киева [Текст] / О. Друг, Д. Малаков. — К.: Кий, 2004. — 822 с.
75. Цирк Петра Крутикова или Гиппо-Палас [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://smartclever.com.ua/ru/landmark/221>
76. Маленкова Р. Київ. Будинок Гінзбурга (вул. Городецького, 9) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/kyivska-oblast/kyiv/kyiv-budynok-ginzburga-vul-gorodetskogo-9>
77. Рошу З. Улицы Городецкого — киевский Монмартр. Дома Гинзбурга, гостиница «Континенталь», «Хлам» в подвалах. И все это на дне озера // Новости Киева — События. 25 марта 2011 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://kiev.vgorode.ua/news/sobytyia/48725/>
78. Заньковецької вул. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.pslava.info/Kyiv_ZankoveckojiVul,175579.html
79. 115 лет назад начато строительство Дома с Химерами [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://chippfest.blogspot.com/2016/03/115.html>
80. Стара Прилука [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sergekot.com/stara-priluka-ukr/>
81. Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918 [Текст] / П. Скоропадський. — Київ — Філадельфія: Національна академія наук України, 1995. — 493 с.
82. Гай-Нижник П.П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.) [Текст] / П.П. Гай-Нижник. — К., 2004. — 430 с.
83. Пиріг Р.Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір [Текст] / Р.Я. Пиріг. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. — 518 с.
84. Санкт-Петербургский мартиролог духовенства и мирян. Русская православная церковь. Михайло Мерінг [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.petergen.com/bovkalo/mar/rusm.html>
85. Козій В. Родина Мерінгів: відомі та маловідомі факти про життєвий шлях С.С. Мерінга [Текст] / В. Козій, О. Козій // Етнічна історія народів Європи. — 2016. — Вип. № 48. — С. 45-52.

Надійшла до редакції 20.11.2016

MATERIALS CONCERNING HISTORY OF FORMATION OF INTERNAL MEDICINE CLINICAL TEACHING TRADITIONS AT SAINT VOLODYMYR UNIVERSITY (part 3: professor Georg-Friedrich Mehring)

M.I. Dzeman

Abstract

Materials regarding the setup of internal medicine clinical teaching and foundation of Kyiv School of internists at the Faculty of Medicine of St. Volodymyr University are presented in the article. Particular emphasis is placed on a pedagogical, research and organizational activity of Georg-Friedrich Mehring, the Honorary Professor at St. Volodymyr University.

Keywords: Professor Georg-Friedrich Mehring, clinical medicine, internal medicine, St. Volodymyr University, traditions, clinical teaching.